

Însemnări despre statutul artei

de ION IANOȘI

Strategia orinduirii socialiste constă într-un efort de apropiere și implicare reciprocă a diferitelor munci și de augmentare a resurselor lor creative. Principalul ei obiectiv vizează impactul dintre muncile fizice și cele intelectuale, ca și dintre felurile munci intelectuale: tehnice, științifice, artistice. Esențialul este transformarea muncii, a oricărei munci, într-un nucleu de creație. Numai în acest cadru real, și în temeiul acestei determinări obiective, se va putea dobîndi dezalienarea efectivă, libertatea.

La rîndul său, un astfel de obiectiv strategic devine posibil întrucît, în principiu, creativitatea a fost dintotdeauna proprie muncii, producției, activităților umane, a fost, adică, un virtual atribut al lor. Afirmatia se verifică din plin în cazul artei, această formă a muncii productive și, totodată, creative. Artă se opune unor mecanisme alienante și realizează fuziunea unor apartenențe polare. Explicația unor nesupuneri la înstrăinare, o aflăm în însăși natura artei, în care subiectualitatea, spontaneitatea, libertatea de opțiune, unificările individuale, totalizările de personalitate, inconfundabile ca emanație și ca efect, au jucat un rol decisiv.

Capitalismul a fost multă vreme, mai cu seamă din pricina dominantelor lui economice, ostil activităților estetico-artistice. Este vorba de axarea valorificărilor pe muncă abstractă, pe valoare de schimb, preț etc., ceea ce favoriza o evaluare a produselor prin definiție cantitativă, respectiv o atitudine mercantilă față de ele. Artă, însă, revendică o evaluare și valorificare prin excelență calitativă, nesubstituibilă, individuală, un superior interes dezinteresat. Artă nu poate fi, de

fapt, echivalată sau schimbată pe ceva: „n-are preț“, nu în sensul curent, că ar avea un preț mai mare în comparație cu unul mai mic, ci în sensul direct că nu îl are, anume fiindcă nu permite un substitut al său abstract. Această incompatibilitate de structură dintre economia capitalistă și valoarea estetică a predeterminat tensiunea, opoziția, vrăjmășia dintre ele, respectiv polemica (spontană sau conștientă) anticapitalistă a artei.

Capitalismul contemporan a fost nevoit, tot din motive obiective și pînă la urmă economice, să țină seama, în mai mare măsură, de valorizările estetice din sfera producției materiale și spirituale, inclusiv dintr-a artei propriuzise, acceptînd un relativ „joc“ în cadrul coerciției egoist-mercantile. Recunoașterea valorii artei se păstrează însă, pe căi diverse, subordonată intereselor proprietății private și sporirii ei, adică funcție de legitățile acumulării cantitativ-capitaliste, cu tot cortegiul inevitabil de alienări.

Programul socialist al eliberărilor implică și determină, la modul organic, descătușarea și potențarea creativității artistice. Partea se înscrie în ansamblul care presupune proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție, nestingerita dezvoltare a forțelor de producție, perspectiva omului multilateral dezvoltat ca scop al progresului economic și social. O atare postulare globală urmărește treptata eliberare colectivă și individuală, accentuarea unui interes altruist în raport cu felurile activități și manifestări sociale, un interes în perspectivă dezinteresat de meschinărie, acaparare, teazaurizare, de un fel de a fi și de a se „realiza“ individualist, egoist. La antipod, se are în vedere încetățenirea

unei cuprinzătoare libertăți a raportărilor la procesul și produsul muncii, relațiile dintre oameni, manifestările personalității umane.

Aceste posibilități, implicit favorabile artei, în parte s-au realizat, în parte încă nu, din multiple motive, dintre care amintim: rămănerile în urmă, obiective, ale progresului economic și social în țări în curs de dezvoltare, cu priorități constrângătoare, care nu se pot imediat extinde asupra tuturor sectoarelor; neînțelegerea subiectivă a naturii unor activități și a rolului lor în propășirea de ansamblu, în trecut accentuată prin erorile dogmatice, schematizatoare în raport cu arta, mecanic identificată cu alte subsansambluri ale ideologiei și culturii. Dispunând însă de o relativă independență față de globale determinări sociale și culturale, arta a reușit, chiar în condițiile dogmatismului, unele performanțe perene, cu mult mai libere, launtric, decât le-ar fi permis contextul istoric, și prefigurând un climat cultural viabil.

Contemporaneitatea socialistă este vădit preocupată de înmulțirea valorilor estetice și artistice. Accentul primordial pe cele estetice are în vedere un cadru larg de muncă, producție, creație, ireductibil doar la formele de artă specializate. Acest cadru implică variate activități și manifestări, procese și produse, progresul industrial, urbanizarea, habitatul, conviețuirea socială. Valorizarea estetică din sfera procesului, produsului și locului de muncă, se impune în socialism ca decisivă pentru restructurările culturale. Fără a se atribui muncilor concrete un coeficient estetic din ce în ce mai palpabil și influent, accentuarea rolului artei în timpul nostru liber rămâne iluzorie, respectiv, în măsura în care aceasta se adevărește, perpetuează — chiar involuntar — efectele diviziunii, polarizării, înstrăinării muncii. Dimpotrivă, extinderea valorizărilor estetice din înseși activitățile utile și funcționale potențează și diversifică valorificările artistice speciale; dar și viceversa, desigur, pe măsura „deschiderii” circuitelor culturale și a fluxului lor neîngrădit.

Otare apropiere între polii cindva opuși și reciproca lor mlădiere face deseunde de actual, în plan practic și teoretic, nu numai raportul dintre arta profesionistă și cea populară, dar și statutul activităților artistice de amatori. Dacă folclorul genuin fusese „ne-profesionist”, arta amatoare a zilelor noastre este „pre-profesionistă”, adică, (îndeobște) distinctă de arta profesionistă nu sub raport tipo-

logic, ci doar ca nivel de realizare, print-o diferență nu structurală, ci de grad, care, în cazurile de împlinire, se poate atenua până la dispariție. Artă de amatori semnalizează un nivel „de mijloc” între foste acuzate absențe estetice și viitoare decisive prezențe artistice, și, prin aceasta, o corespunzătoare estompare a globalelor diviziuni productive, sociale, culturale.

În raport cu explozia cantitativă a unor însemne estetice sau produse artistice actuale, de variată proveniență și înrădăcinare, o interogație vizează gradul ei de acoperire calitativă, respectiv lacunele acesteia. Într-adevăr, descoperirea unor inedite teritorii obiective sau virtuți subiective poate fi întovărită de o specifică grabă în a le proba. În alți termeni, ne solicită relația dintre un progres global primordial și propriile lui lacune secundare, adică nevoia de a înregistra pierderile specifice ale înaintării inșei. Un autentic dialectician nu poate raționa în alt mod, el trebuie să descopere contradicțiile launtrice inerente dinamicii istoriei.

O dovadă limpede furnizează în acest sens efortul de a pătrunde fenomenul kitsch, cauzele și urmările lui. Kitsch-ul, înțeles ca prost-gust cu pretenții de bun-gust, are o seamă de motivații sociologice și de psihologie socială, unele legate de mecanismele progresului, respectiv de anumite efecte ale lor secundare, negative. În acest sens, am putea indica „alunecările” de statut și incertitudinile de gust corespunzătoare, ale unor categorii de oameni care-și schimbă cu repeziciune condițiile de viață, muncă, formare, de pildă sub impulsurile industrializării și urbanizării. În asemenea situații „mediane”, relativ incerte, între foste și viitoare statornicii, pot interveni — până la un punct, nici nu pot să nu intervină — destabilizări de gust și sensibilitate, trecătoare manifestări de gust îndoielnic, totuși bine intenționate, ca o parțial nereușită tentativă de adeziune culturală. Rezultă că educația estetică nu va putea nesocoti nici una dintre aceste componente — eventualele bune intenții și eventuala lor deviere —, fortificând interesul artistic, prin exemple cât mai demne de el.

Lărgirea creativității, și, uneori, comitentă ei diluare sau deplasare, inclusiv sub raport estetic-artistice, se vădește și grație contemporanilor mass-media. Presa, cinematograful, radioul, televiziunea au modificat și complicat mecanismele informaționale și formative, inclusiv prin caracteristici mai vădite de „mecanism”. Se conturează știute proble-

me, precum efectele estetice ale reproducibilității tehnice, locul „artistului” printre „tehnicienii” respectivelor meserii, raportul dintre munca individuală și colectivă, caz și serie, personalizare și „masificare”, factori activi și pasivi de receptare ș.a.m.d. Mass-media probează progresul civilizatoriu și ireversibilitatea lui, accentuează și mărește o seamă de latente sau active forțe creatoare; în același timp, și ele pot ilustra amintitele pierderi secundare, de pildă comparativ cu anumite tradiții și acumulări tradiționale de valori („camerale”, „muzeale” etc.). Aceste specifice dificultăți se cuvin cunoscute și contracarate, fără însă a ceda conservatorismului, „regresiunii” în presupus „paradisice” stări anterioare, adică explorând cu deplină încredere șansele, chiar dacă antinomice, ale civilizației tehnice-științifice.

Toate procesele menționate se subsumează strategiei democratizării culturale, ca parte inalienabilă a programului democrației socialiste. Maestrii artelor mai de mult profesionalizate sînt confrunțați, pe de o parte, cu mass-media, pendulînd între virtuți estetice reproducătoare și proprii calități artistice producătoare, iar, pe de altă parte, cu restul producătorilor, proceselor și produselor de tip tehnic-industrial-științific, care și ele emit aspirații estetice din ce în ce mai conturate (mai mult sau mai puțin onorate). Producerea-receptarea bunurilor de tot felul, deschizîndu-se valorizării complementare estetice, se deschide de totodată și impactului cu artele, care își văd, în acest fel, periclitate granițele și îmbogățit teritoriul. Artistul se află într-un complicat proces de adaptare la aceste condiții prin excelență „deschise” și supuse circuitului de mase. Impactul e din două direcții: arta modelează celelalte bunuri, pînă la integrarea unora dintre ele în structura specifică, dar mai și cedează cite o fostă zonă privilegiată, pentru explorare în comun („interdisciplinară”) cu alte specialități. Diferențele estetice de nivel și împlinire nu dispar, de bună seamă, artistul își păstrează și accentuează prerogativele, dar ele se înscriu în osmoze și simbioze mai vii, cu multe vecinătăți, interacțiuni care sporesc complexități, dar nasc și complexări.

Toate apropierea și impactele menționate se cuvin detaliate pe activități, inclusiv ramuri, genuri, specii, forme și formule de artă. Această particularizare e necesar a fi extinsă și asupra unor decenii sau ani, pentru a stabili

precumpănări sau întirzieri, bine determinate și unele, și altele. Tot astfel, n-ar fi lipsită de sens decelarea afinităților electiv-eстетice-artistice pe generații și virs-te, inclusiv sub raportul sensibilității specifice unui sau altui grup de creatori, pentru înscrierea lor în cuprinzătoare circuite culturale și modernizarea corespunzătoare a propriilor lor mijloace de expresie. Ar fi interesant de stabilit în ce măsură procesele obiective de omogenizare socială (între sat și oraș, zone cu dezvoltare tradițional diferită, niveluri de civilizație etc.) se repercutază în și se susțin de către creatorii care, începînd chiar cu proveniența lor biografică, certifică aceste procese.

Dincolo de posibilele detalieri, o concluzie necesară privește înscrierea creativității artistice în perimetrul cuprinzător al creației materiale și spirituale socialiste. Prin mobilitate, expansiuni, reciproce apropieri și implicații, granițele valorice și valorizatoare ajung întrucîtva mai imprecise. De aceea, osmozele pot trecător descumpăni, dar prilejui — tocmai de aceea — meditații fertile despre, de pildă, interacțiunea dintre arte și tehnici, factori estetici și de nemijlocită utilitate economică, unicat și serie ș.a. „Viclenia” unor activități nu mai intrucitva de domeniul artei, debordînd propensiunea lor estetică, precum design-ul, cinematografia, arhitectura (și macrostructurarea ei urbanistică), ne avertizează asupra unei stări „intermediare” paradigmatică, probabil a întregii arte, care, în condițiile apropierii și implicării reciproce dintre muncile tradiționale, îndeosebi dintre cele fizice și spirituale, nu-și mai poate revendica fosta „splendidă izolare” (generatoare de virtuți și servituți), fiind obligată să-și redefinească și restatornicească un relativ alt statut, într-un cadru existențial și axiologic altfel configurat. Creativitatea estetic-artistică este parte, latură, componentă a creativității sociale globale, pe măsura înscrierii sale mai decise în ansamblu unii se tem de estomparea specificității ei, a acelor diferențe specifice prin care ea anume se definește. Această redefinire ni se va dezvălui numai „în mers”, pe temeiul înaintării concrescent civilizatorii, umane, cu tot ce modifică și îmbogățește ea. Nu există solicitare mai vitală pentru practicianul și teoreticianul artei decît lămurirea poziției acesteia în orchestrația valorică de azi și de mîine. Specificul li se va destăinui numai celor atenți la orizonturile de ansamblu.

